

Buchbesprechungen

Doris Abitzsch / Stefan Sudhoff: Welkom! Niederländisch für Anfänger.

Stuttgart: Ernst Klett 2009–2010

Lehrbuch mit Audio- CD. Stuttgart: Ernst Klett 2010. 256 blz. €27,99.

Arbeitsbuch mit 2 Audio CDs. Stuttgart: Ernst Klett 2010. 126 blz. €17,99.

Lösungsheft zu Lehr- und Arbeitsbuch. Stuttgart: Ernst Klett 2010. 40 blz. €6,99.

A1/A2 Vokabeltrainer mit 2 Audio-CDs und CD-ROM. Stuttgart: Ernst Klett 2010. 80 blz. €12,99.

Deze leergang is speciaal voor Duitstalige volwassen cursisten geschreven en leidt op naar het niveau A2 van het Europees Referentiekader.

Het *Lehrbuch* bevat zestien hoofdstukken met na hoofdstuk vier, acht, twaalf en zestien een hoofdstuk ter recapitulatie van de voorafgaande vier en nog wat vocabulaire-uitbreiding. De transcripties van de luisterteksten zijn achterin als bijlage opgenomen. Het grammatica- en spellingoverzicht geeft alle in de hoofdstukken aan de orde gestelde grammatica en spelling overzichtelijk weer. Er is een woordenlijst per onderdeel van elk hoofdstuk, behalve van de laatste teksten van ieder hoofdstuk, die een typisch Nederlands, soms Vlaams, thema beschrijven. De woordenlijst bevat ongeveer 3400 woorden. De titels van de hoofdstukken die aan bod komen, zijn: De aankomst in Nederland, De cursus Nederlands, Een afspraak in een café, Mijn familie en ik, Het dagelijks leven, Binnen en buiten, Druk, druk, druk! Op pad in de stad, Een kaartje uit Bali, Lekker eten, Gefeliciteerd!, Hoofd, schouders, knie en teen, Met hart en ziel, Vers van de pers, Hand in hand, Kunstzinnig of kunstmatig?

De methode is speciaal voor Duitstalige cursisten geschreven, wat een gemakkelijke instap bewerkstelligt voor hen die nog niet eerder met het Nederlands in aanraking zijn geweest. In de eerste hoofdstukken is de instructietaal het Nederlands met eronder de Duitse versie. Geleidelijk verdwijnt het Duits uit de instructie, maar de grammaticaonderdelen worden tot aan het laatste hoofdstuk consequent in het Duits weergegeven. Ik kan me voorstellen dat de cursisten dat heel prettig vinden, maar gezien het taalniveau van de laatste teksten in de hoofdstukken is er geen noodzaak het Duits hier te handhaven. Bovendien kan het van belang zijn dat ze zich de Nederlandse terminologie eigen maken.

Door zijn kleurenfotootjes, de kleurstelling oranje blauw en groen, en de korte afwisselende oefeningen heeft het boek een aantrekkelijk en uitnodigend karakter. Ieder hoofdstuk is opgebouwd volgens hetzelfde principe: het thema wordt geïntroduceerd met een tekst (vaak in combinatie met gesproken informatie op audio-cd), vervolgens het A-deel met vragen over de tekst, een luisteropdracht, een spreekoefening en een schrijfopdracht, daarna het B-deel waarin de grammatica aan bod komt, waarbij de cursisten aan de hand van een aantal voorbeelden zelf de regel kunnen formuleren. In grijsgekleurde kadertjes worden de grammaticaregels in het Duits geformuleerd, waarbij er een verwijzing is naar het grammatica- en spellingonderdeel, dat achter in het boek is opgenomen. In deel C wordt de woordenschat van het thema verder uitgebreid met luister-, spreek- en schrijf oefeningen. In kleine grijsgekleurde kadertjes worden leertips en ook Nederlandse of Vlaamse eigenaardigheden opgenomen. Onderdeel D laat de cursisten het in A, B en C geleerde toepassen in gesproken en geschreven taal. In onderdeel E staat nog eens kort op een rijtje wat de cursist in het hoofdstuk heeft geleerd. Ieder hoofdstuk sluit af met een tekst over eigenaardigheden

in Nederland of Vlaanderen (de eerste drie teksten zijn nog in het Duits, maar daarna uitsluitend in het Nederlands. Bij hoofdstuk 10, bijvoorbeeld, wordt er een en ander verteld over de bereiding van kaas. Vervolgens krijgen de cursisten de opdracht ieder een stukje kaas mee te nemen naar de les, zodat er de volgende keer een kaasproeverij kan worden gehouden. De leestip geeft een aanbeveling voor het boek *Kaas* van Willem Elsschot.

Het *Arbeitsbuch* bevat extra oefeningen om het geleerde in praktijk te brengen. Ze kunnen ook zelfstandig thuis worden gemaakt en aan de hand van het aan te schaffen antwoordenboek gecorrigeerd worden. Tevens is achter in het antwoordenboek een alfabetische woordenlijst opgenomen van de versie die in het basisboek hoofdstuksgewijs is opgenomen. Er zit ook nog een cd bij met luister- en uitspraak oefeningen, waarmee de cursisten thuis zelf hun uitspraak kunnen oefenen. De Vokabeltrainer omvat twee cds en een cdrom.

Naar mijn mening is het een aantrekkelijke methode door het kleurgebruik, de afwisselende oefeningen, de aardige tips en de goed gekozen onderwerpen van de hoofdstukken. Enkele voorbeelden van de tips: de brochures van AH en Super de Boer meenemen naar de cursus; de te schrijven eigen kookrecepten verzamelen en thuis bij het koken het vocabulaire toe passen. De aandacht voor alledaagse aangelegenheden is niet alleen voor VHS-cursisten, maar ook voor studenten van belang, omdat ze voordien weleens klaagden dat ze het idee hadden niet zo goed met dagelijkse besognes te kunnen omgaan, nadat ze de eerste taalcursus hadden gevolgd. Voor de eerste niveaus A1 en A2 is deze methode redelijk compleet, zij het dat ik ernaast nog wel gebruik laat maken van een grammaticaboekje.

Enkele aanmerkingen: het is irritant dat er uitsluitend is gekozen voor de varianten *je wil/kan* in plaats van *je wilt/kunt*, ook staat ergens *BN-ers* in plaats van *BN'ers*. Verder begrijp ik niet zo goed waarom er niet voor is gekozen de tips verderop in het boek in het Nederlands weer te geven, daar het door de auteurs veronderstelde niveau van de cursisten hoog genoeg zou moeten zijn om dat ook in het Nederlands te kunnen begrijpen. In de woordenlijst is een aantal woorden opgenomen met het lidwoord 'de' terwijl daar ook 'het' mogelijk is en bij *ledemaat* 'de' i.p.v. 'het' en bij *kilo* is volgens van Dale 'het' gebruikelijker dan 'de'.

Het is erg jammer dat het accent bij de informatieteksten over Nederland en Vlaanderen wel heel sterk op Nederland is gericht. In enkele gevallen was het zelfs een kleine moeite geweest ook Vlaamse gegevens mee te nemen. De leestip in hoofdstuk 10 geeft een aanbeveling voor het boek *Kaas* van Willem Elsschot, en in hoofdstuk 12 worden twee voetbalboeken van Auke Kok aangeprezen, hoewel in hoofdstuk 16 staat dat men beter kan beginnen met jeugdboeken.

Al met al een heel aantrekkelijke en complete methode voor volwassen Duitse cursisten om toe te werken naar A2-niveau.

Münster

Jules van der Marck

Filip Dedeurwaarder-Haas / Irmgard D.J. Gassmann: Wat leuk! A1. Der Niederländischkurs. Ismaning: Hueber Verlag 2011.

Kursbuch mit Audio-CD, 136 S., €15,99;

Arbeitsbuch mit 2 Audio-CDs, 128 S., €11,49.

Nadat het Gottfried Egert Verlag in 2008 *Kontrastsprache Niederländisch* van Reiner Arntz en Jos Wilmots heeft uitgegeven en in 2009 bij Coutinho *In de startblok-*

ken en *Op naar de eindstreep* is verschenen, geniet de contrastieve aanpak voor het NVT-onderwijs aan Duitstaligen na een korte periode van ongenade weer groeiende belangstelling. Dit heeft uiteraard te maken met de enge verwantschap tussen beide talen, maar ook met de in het internationale onderzoek steeds meer gevestigde overtuiging dat het inzicht in de verschillen en/of overeenkomsten tussen moedertaal (cultuur en –literatuur) en doeltaal(cultuur en –literatuur) het leerproces ten goede komt. Tegenwoordig wordt niet meer betwist dat de moedertaal een belangrijke rol speelt bij het leren van een vreemde taal, en de vraag is nu meer dan ooit hoe dit inzicht doeltreffend in het onderwijs(materiaal) kan worden ingezet. Met name Duitstaligen hebben een voorsprong op cursisten met een andere uitgangstaal, die zo goed mogelijk moet worden benut.

Het valt meteen op dat de auteurs van *Wat leuk! A1* hun lessen hebben getrokken uit de kritiek op leerboeken zoals *Kontrastsprache Niederländisch*. Zo schreef Gaby Boorsma in een eerder nummer van *Nachbarsprache Niederländisch* (1–2/2009, 106–107) dat dit leerwerk volgens haar 1. nogal weinig luistermateriaal aanbood, 2. door te weinig communicatieve en meestal louter reproductieve oefeningen moeilijk in groepsverband kon worden gebruikt, en 3. een vrij sobere, kleurloze opmaak had. Men kan gerust zeggen dat *Wat leuk! A1* van de genoemde tekorten gespeend is. De ondertitel luidt immers niet voor niets: “Das kommunikative Lehrwerk für den Kursunterricht in der Erwachsenenbildung“. Bij het leerboek behoort een geïntegreerde luister-CD; bij het werkboek zijn dat er zelfs twee. *Wat leuk! A1* bevat vooral taakgerichte en communicatieve oefeningen, en het biedt een hoog gebruikerscomfort dankzij zijn overzichtelijke structuur, duidelijke logo's en evenwichtige lay-out. Ten slotte wordt er met (niet al te bonte) kleurenschema's gewerkt. Dit alles maakt het boek aangenaam om te lezen én om uit te leren.

De leergang bestaat uit een leerboek en een oefenboek. De leerdoelen van het A1-niveau worden in de inhoudsopgave van het leerboek expliciet bij elke les vermeld, net zoals de daarin behandelde onderdelen van de grammatica in een aparte kolom. Het leerboek bestaat uit acht leseenheden die elk acht bladzijden beslaan. De oefeningen zijn vooral gericht op luisteren en spreken, terwijl de laatste bladzijden van elke leseenheid een leestekst met bijbehorende opgaven bevatten. Aan het eind van elke leseenheid volgen dan nog een bladzijde grammatica, waarin de stof schematisch is verwerkt, en een checklist (“Ik kan al...”) om de gemaakte vooruitgang zelf te beoordelen. Aan de hand van verschillende tekstsoorten worden leesstrategieën aangereikt. Zo wordt er bijvoorbeeld gevraagd om sleutelwoorden te identificeren en om aan te kruisen welke uitspraken met de inhoud van de tekst overeenstemmen. Ook worden woordherkenningsstrategieën aangeboden, waarbij de cursisten bijvoorbeeld Nederlandse en Duitse woorden aan elkaar moeten koppelen en daarna in groepsverband moeten bespreken hoe ze daarbij te werk zijn gegaan (p. 74). Soms worden er reeksen van adjectieven gepresenteerd om een bepaalde tekst te karakteriseren (p. 66). De instructies bij de oefeningen zijn tweetalig. Na elke tweede les kunnen de cursisten de verworven kennis in de specifieke context van “studie” of “beroep” inoefenen. Na de acht leseenheden volgen er nog enkele bladzijden met culturele thema's: Sinterklaas, kerstfeest, een verjaardagfeest en Koninginnedag (pp. 78–81). Daarenboven behoren bij elke les een aantal “Partneraufgaben”. Deze staan achterin het boek (pp. 82–85). Het leerboek wordt afgerond met een beknopt overzicht van de grammatica (pp. 86–110) en een naar leseenheden opgedeelde woordenlijst (pp. 111–133). Handig bij deze woordenlijst zijn de gele markeringen van elementen waarin het Nederlands en het Duits van elkaar verschillen, bijvoorbeeld in het geval van endemisch Nederlandse

woordjes zoals “net: gerade, eben, genau” (p. 112), idiomatische uitdrukkingen zoals “dat klopt” (p. 112), elementen binnen deze uitdrukkingen zoals “Is *het* hier nog vrij” (p. 112), of een afwijkend woordgeslacht (“*het* adres”, p. 113). Het is jammer dat dit slechts bij de eerste leseenheid het geval is.

Het werkboek met twee CD's is bedoeld om de stof systematisch en gevarieerd in te oefenen. Zowel woordenschat, grammatica, luister- en leesvaardigheid, schrijven als kennis van land en volk komen in de oefeningen aan bod. Steeds wordt door middel van referenties in de marge verwezen naar de opdrachten in het leerboek waar de oefeningen op aansluiten. Bovendien worden de cursisten voortdurend aangezet om bewust op zoek te gaan naar overeenkomsten en/of verschillen met het Duits (en een enkele keer ook met het Engels, vgl. p. 59). Elke les bevat naast een samenvatting van de belangrijkste taalmiddelen en doelgerichte uitspraakoefeningen ook leertips, waardoor de leerautonomie wordt bevorderd. Daarnaast bevat het werkboek twee herhalingstoetsen om de verworven kennis te evalueren. De bijlage bestaat uit een sleutel bij de oefeningen, de transcripties van de luisterteksten en een alfabetische woordenlijst. Op de uitklapbare achterflap staat een overzicht van de belangrijkste spellingregels (klinkers in open en gesloten lettergrepen; wisseling v/f en z/s), van de voornaamwoorden en van de verbuiging van de bijvoeglijke naamwoorden.

Aan de hierboven in de tweede alinea genoemde sterktes van het leerboek kunnen er dus nog een aantal andere worden toegevoegd. Bovenal valt de communicatieve gerichtheid op die de cursisten in staat moet stellen zich over alledaagse onderwerpen in vlot en levendig Nederlands uit te drukken. Bij de oefeningen staan daarom vooral woordenschat en idiomatische uitdrukkingen centraal. Via de opdrachten kunnen de cursisten gecontroleerd woordenschat verwerven en de basisgrammatica van het Nederlands systematisch zelf ontdekken. Ten slotte – maar niet minder belangrijk – doet het tekstmateriaal erg modern aan. Zo wordt er ingegaan op het schrijven van sms'jes of e-mails, en uiteraard zijn alle landeskundliche gegevens helemaal up-to-date. In dit verband moet ook worden aangestipt dat de auteurs de moeite hebben gedaan om thema's en teksten zowel op Nederland als op Vlaanderen af te stemmen. Amusant zijn de striptekeningen waarin de Belgische en Nederlandse leeuw elkaar niet schijnen te begrijpen (p. 77).

Kleinere tekorten liggen mijns inziens op het vlak van de grammatica. Zo kon het grammaticale compendium gemakkelijk worden uitgebreid met een paar lijstjes met onregelmatige meervoudsvormen (bijv. meervouden met kwantiteitsverschil), of kon het op enkele punten vollediger zijn (bijv. wat de verbuiging van de adjectieven betreft). Ook wordt er af en toe een loopje genomen met grammaticale terminologie (bijv. op p. 94, waar de onbepaalde hoofdtelwoorden “veel” en “weinig” adverbia worden genoemd). Ten slotte is het enigszins verwonderlijk dat in *Wat leuk! A1* het imperfectum van de werkwoorden – in tegenstelling tot het perfectum – bewust niet behandeld wordt, vooral als men bedenkt dat het regelsysteem voor de vorming van beide tempora bij de zwakke werkwoorden in wezen op dezelfde principes steunt. Dit levert enkele inconsistenties op zoals te zien is bij het overzicht van sterke en onregelmatige werkwoorden met hun stamtijden op p. 109–110, waar de imperfectum-vormen wél zijn opgenomen, en de behandeling van het imperfectum van slechts twee werkwoorden (*hebben* en *zijn*) op p. 102. Moeten daar – afgaande op de frequentie van de werkwoorden in de spreektaal – op zijn minst niet de modale werkwoorden bijkomen? Volgens mij loopt het leerproces door die bewust gehandhaafde leemte eerder schade op.

Resumerend kan worden gezegd dat *Wat leuk. A1* als nieuwe op contrastieve leest geschoeide leergang ondanks een paar (door de docent gemakkelijk zelf te verhelpen) tekortkomingen niet alleen de mankementen van zijn voorgangers grotendeels heeft weggenomen, maar zonder twijfel ook – en met name door zijn communicatieve gerichtheid en het zinvol inzetten van de moedertaal – Duitstaligen op relatief korte tijd een levendig en bruikbaar Nederlands kan bijbrengen.

Münster

Joost Robbe

Van Piet Protest tot Max Havelaar: de oogst van het jubileumjaar

Max Havelaar of de koffieveilingen van de Nederlandse Handelsmaatschappij. Hertaald en bewerkt door Gijsbert van Es. Rotterdam: NRC Handelsblad 2010. 319 blz., €10,00.

Peter Zonneveld (red.): Max Havelaar. Multatuli. Docentenhandleiding. Met medewerking van Helene Hermans en Christianne Lemckert. Amsterdam: University Press 2010. (= Tekst in context 9). 24 blz., €9,90.

Dik van der Meulen / Cees Fasseur / Hans van den Bergh: Multatuli. Een zelfportret. Het leven van Eduard Douwes Dekker, door Multatuli verteld. Amsterdam: Bert Bakker 2010. 358 blz., €24,95.

Ika Sorgdrager / Dik van der Meulen (red.): 'Ik heb u den Havelaar niet verkocht'. Multatuli contra Van Lennep. Amsterdam: Bas Lubberhuizen 2010. 359 blz., €29,50

Jos van Waterschoot, Multatuli, een iconografie. Amsterdam: Hoogland & Van Klaveren. 2008. 190 blz., €29,90.

Multatuli, Max Havelaar. Voorgelezen door Job Cohen. 7 cd-luisterboek. Amsterdam: Rubinstein. Amsterdam 2010., €23,17.

Ik zal het hooren. Max Havelaar getoonzet. Concert voor tenor, piano en cello. 150 jaar *Max Havelaar* (cd). €16,00.

Willy Vandersteen: Suske en Wiske 3010. De halve Havelaar. Scenario: Peter van Gucht. Tekeningen: Luc Morjau. Antwerpen: WPG Uitgevers 2010. 48 blz., €5,95.

Op de laatste pagina van *De halve Havelaar*, een nieuw album van Suske en Wiske, zit Suske samen met Eduard Douwes Dekker op een bankje buiten een klaslokaal. Daarbinnen heeft Wiske zojuist een spreekbeurt gehouden over *Max Havelaar* en haar eigen avonturen in Nederlands-Indië. De docent vindt het weliswaar een goede spreekbeurt maar zegt dat Wiske alles heeft verzonnen. Ze moet een nieuwe spreekbeurt houden, een echte. Om te bewijzen dat ze de gegevens uit haar spreekbeurt niet heeft bedacht, wil ze Douwes Dekker als getuige de klas binnen halen. Maar de docent is onverbiddelijk: 'Zo is het wel genoeg geweest, Wiske', zegt ze. Buiten krijgt Suske per sms het bericht door van Wiske. 'Oei! We mogen niet naar binnen!' zegt hij, en vervolgt: 'Dan gaan we maar beter weer naar huis, Eduard...' De reactie van Douwes Dekker is kort: 'Jammer...', zegt hij.

De positie van Douwes Dekker buiten de klas is aanleiding geweest voor twee nieuwe publicaties. Daarin wordt op verschillende manieren geprobeerd *Max Havelaar* weer een grotere rol in het onderwijs te geven. De auteurs kiezen voor verschillende strategieën. Peter van Zonneveld, docent aan de universiteit van Leiden, presenteert *Max Havelaar* in de reeks 'Tekst in context'. Hij geeft eerst informatie over het leven van Douwes Dekker, daarna volgt een keuze uit de uitgave van 1881 in een gemoder-

niseerde spelling. De hoofdttekst bestaat uit elf delen waarbij de hoofdstukken drie, zeven, negen, tien, twaalf tot en met zestien en negentien van *Max Havelaar* worden samengevat. Elk hoofdstuk wordt van extra informatie voorzien: na het eerste hoofdstuk gaat de auteur bijvoorbeeld in op de geschiedenis van koffie, de VOC, het Cultuurstelsel en de NHM. Dit is de context die in de naam van de reeks al naar voren komt. Het boek wordt afgesloten met hoofdstukken over de opbouw van de roman, de opdracht en het motto, de vraag of het fictie of werkelijkheid is en de discussie over het gelijk van Douwes Dekker wordt samengevat. Ten slotte volgen een kleine literatuurlijst, informatie over de collectie Multatuli en 'Vragen en opdrachten' bij de verschillende hoofdstukken. Daarbij wordt heel handig en didactisch ook naar de volledige tekst en enkele titels uit de secundaire literatuur verwezen. Ik heb veel bewondering voor deze reeks waarin niet alleen gecanoniseerde werken aan scholieren uit het middelbare onderwijs worden gepresenteerd maar die ook de kloof tussen wetenschap en onderwijs probeert te overbruggen.

De tweede publicatie betreft de hertaling die Gijsbert van Es van *Max Havelaar* heeft gemaakt. Na Ivo de Wijs' hertaling van *Woutertje Pieterse* is dit al de tweede van een werk van Multatuli in korte tijd. Hertalingen en verkorte versies zijn in trek: literatuur is op middelbare scholen minder belangrijk geworden dan in het verleden en daardoor verschijnen er, vooralsnog in het bijzonder buiten het Nederlandse taalgebied, van vrijwel alle klassieke werken verkorte versies. Die moeten het de leerlingen gemakkelijker maken om oude literatuur te lezen. Net als de uitgave van Van Zonneveld wil Van Es met zijn uitgave nieuwe lezers winnen. Hij voelt zich door een uitspraak van Multatuli in *Max Havelaar* aangemoedigd. Multatuli wilde immers gelezen worden en dat was door het taalgebruik moeilijker geworden. Uit de reacties op zijn hertaling en ingezonden brieven in kranten werd duidelijk dat Van Es enkele fouten heeft gemaakt. Die mogen misschien wel pijnlijk zijn en kenmerkend voor Van Es' naïeve werkwijze, maar vreemd genoeg pleiten zijn vertaalfouten ook voor een hertaling (of voor een geannoteerde versie met gevolgen voor de leesbaarheid en de kosten van de publicatie) want er zullen maar weinig lezers zijn die de betekenis van alle negentiende-eeuwse woorden nog kennen. Dat geldt ook voor de experts die de hertaling in de uitgave zelf aanprijzen. Kwalijker wordt de hertaling op het moment dat de marketing zich ermee gaat bemoeien. Wie de moeite neemt Elsbeth Etty's lezing 'Liever dood dan (seks)slaaf. Lessen uit de 150-jarige *Max Havelaar*' op de site van 'NRC Boeken' te lezen (geplaatst op 17 mei 2010) kan het besproken boek vervolgens ook bestellen. Hij of zij bestelt dan de hertaling die weliswaar ook als zodanig wordt gepresenteerd maar verwijzingen naar de niet-hertaalde uitgave van *Max Havelaar* ontbreken. Als een krant, in dit geval *NRC Handelsblad*, ook uitgever gaat spelen – Van Es' hertaling is bij NRC Boeken verschenen – ontstaan dergelijke conflicten die in het voordeel van de marketing uitvallen.

In het *Nieuw Letterkundig Magazijn*, een uitgave van de 'Maatschappij der Nederlandse Letterkunde' verschenen in mei 2010 enkele bijdragen over de hertaling. Bij de reacties op deze uitgave kan een verschil tussen dogmatici en verdraagzamen worden gemaakt. Van Es legt in 'De hertaler aan het woord' nog eens uit waarom hij *Max Havelaar* heeft hertaald en wat zijn criteria waren. Na wat reclame voor zijn werkgever (*NRC Handelsblad*) en zichzelf – Van Es beschouwt zich als 'activist' – komt hij ter zake: hij heeft niet de roman maar het pamflet *Max Havelaar* hertaald, want 'Het is geen roman, het is een aanklacht.' Dan mogen de lezers nog blij zijn dat hij voor die boodschap nog zo'n 80.000 woorden over heeft gelaten. Ton Anbeek vraagt zich in '*Hoe leesbaar is de Max Havelaar nu helemaal*' terecht af of er eigenlijk wel

onderzoek naar is gedaan of *Max Havelaar* te moeilijk voor scholieren is. Hij citeert – verre van representatief – uit het bericht die een scholier op de site ‘scholieren.com’ heeft geplaatst en daaruit blijkt dat het boek niet te moeilijk was. Verder schrijft Peter Altena, literatuurwetenschapper en docent aan een middelbare school, dat hij *Max Havelaar* in zijn lessen behandelt: ‘Meestal fragmenten uit de *Havelaar*. Niks hertaald, maar voorgelezen en toegelicht door de leraar. Sommige jonge lezers lezen daarna of daarvoor de hele *Havelaar*, andere niet.’ Eep Francken betoogt in ‘*Max Havelaar bewerken, oefening baart kunst?*’ dat niets tegen een hertaling van *Max Havelaar* spreekt, en richt zich op de vraag of Van Es zijn werk ook goed heeft gedaan. Zijn conclusie op basis van steekproeven luidt dat Van Es het weliswaar niet slecht heeft gedaan maar dat correcties wenselijk zijn.

Wie de hertaling niet zelf wil lezen, maar zich wil laten voorlezen, kan het luisterboek kopen dat bij uitgeverij Rubinstein is verschenen. *Max Havelaar* wordt gelezen door Job Cohen, die eerder al werk van Nescio, Elsschot en Theo Thijssen heeft ingesproken.

Jos van Waterschoot stelde *Multatuli. Een iconografie* (2008) samen. In de inleiding maakt hij duidelijk dat hij een levensschets met illustraties wilde schrijven. Belangrijker dan de biografie – die is beknopt en heel geschikt voor scholieren – zijn de meer dan 200 illustraties. Helaas is de informatie bij de foto’s en prenten wat karig. Deze uitgave kan als het afscheidscadeau van Van Waterschoot aan de liefhebbers van Multatuli worden beschouwd. Hij is sinds vorig jaar als conservator van het Multatuli Museum (inmiddels het Multatuli Huis) gestopt.

Onder de gastredactie van Philip Vermoortel zijn in nummer 65 van *Over Multatuli* (2010) enkele lezingen opgenomen die vorig jaar tijdens het congres aan de Hogeschool-Universiteit Brussel werden gehouden. Op de avond na het congres, op 15 mei 2010, had een concert in het Koninklijk Conservatorium te Brussel plaats. Onder de titel *Ik zal het hooren. Max Havelaar getoonzet* zijn oude en nieuwe composities verzameld. De oude zijn achtereenvolgens van Richard Hol (‘Saïdjah’, 1861), Lodewijk Mortelmans (‘Saïdjah’s lied’, 1929), Karel Albert (‘Multatuli herdacht’, 1937) en Julius Hijman (‘De Japanse steenhouwer’, 1961). De nieuwe, composities voor tenor, cello en piano die onder de titel ‘Ik zal het hooren’ worden vermeld, zijn afkomstig van Gilbert Huybens, Maarten Van Ingelgem, Petra Vermote, Johan Sluys en Erika Budai, componisten die tussen 1949 (Huybens) en 1976 (Van Ingelgem) zijn geboren. Van een specialist zou ik weleens willen weten of er parallellen zijn tussen Multatuli’s literaire werk, dat experimenteel was, en deze composities of dat de composities – en dat is mijn indruk – juist veel braver zijn dan Multatuli’s werk.

Opmerkelijk genoeg is de tekst van ‘Multatuli herdacht’ afkomstig van Martien Beversluis, die alle politieke ideologieën tussen 1930 en 1945 heeft gesteund. Niet gelijktijdig. Hij paste zich steeds op het juiste moment aan: na communist te zijn geweest werd hij in 1940 lid van de NSB en in 1942 van de ‘Germaansche ss’. De samenstellers van deze concertavond vermelden dit ook in het booklet dat bij de cd is verschenen. Zij vinden het kennelijk geen bezwaar deze tekst nog eens op te voeren.

Ten slotte nog twee boeken waarin het ook om de context van Multatuli gaat. ‘*Ik heb u den Havelaar niet verkocht*’. *Multatuli contra Van Lennep*, dat onder redactie van Ika Sorgdrager en Dik van der Meulen is verschenen, voorziet in een leemte. Hierin belichten verschillende auteurs vanuit hun vakgebied de rol van Jacob van Lennep. Zoals wellicht bekend is, zocht Douwes Dekker in 1859 een uitgever voor *Max Havelaar* en kwam het manuscript in handen van Van Lennep, net als Douwes Dekker vrijmetselaar. Die liet Douwes Dekker weten dat hij over het ‘kopijregt’ moest

beschikken om een contract met een uitgever te kunnen sluiten. Hij dicteerde Douwes Dekker de precieze tekst, redigeerde het manuscript en vond een uitgever. Vervolgens verscheen *Max Havelaar* en Douwes Dekker was blij – maar niet lang. Het boek bleek in Nederlands-Indië nauwelijks te worden verspreid en Douwes Dekker pleitte voor een volksuitgave en een ruimere distributie. Van Lennep was daar op tegen. Douwes Dekker verloor de rechtszaak die hij vervolgens tegen Van Lennep aanspande om de rechten terug te krijgen. In deze bundel schetst Marita Mathijssen in haar bijdrage ‘De Januskop van Jacob van Lennep’ een portret van Van Lennep, de ‘meest gelezen schrijver van dat moment’. Wat haar artikel de moeite waard maakt is dat ze daarbij gebruikmaakt van de correspondentie tussen Van Lennep en anderen die niet in de *Volledige Werken* van Multatuli is opgenomen. Een biografische schets en een overzicht van de eerste uitgever van *Max Havelaar* volgt in Mathijssens tweede artikel ‘Slaapmuts of huisdrukker? *Joost de Ruyter als eerste uitgever van Max Havelaar*’. Wie belangstelling heeft voor de juridische verwickelingen rond de eerste uitgave van *Max Havelaar* – deze bundel is tenslotte ‘op initiatief van de studiegenootschap “geschiedenis van het auteursrecht” van de Vereniging voor Auteursrecht’ tot stand gekomen –, vindt in een aantal artikelen alle bijzonderheden over de betrokkenen en de juridische stand van zaken uit die periode. Robert Verhoogt geeft ten slotte nog een overzicht van de standpunten over deze kwestie van 1860 tot heden. Een definitieve uitspraak in deze zaak blijkt niet mogelijk.

Scholieren willen graag weten of de auteur alles zelf zo heeft meegemaakt als hij het in zijn literaire werk beschrijft. In *Multatuli. Een zelfportret*, waarin Multatuli het leven van Eduard Douwes Dekker vertelt, beantwoorden Dik van der Meulen, Cees Fasseur en Hans van den Bergh die vragen grotendeels bevestigend. Zij beschouwen het literaire werk van Multatuli als non-fictie maar plaatsen er wel enkele kanttekeningen bij. De eerste blijkt al uit de ondertitel waarmee op de relatie tussen persoon en personage/persoon wordt gewezen. Bij de citaten uit het verhaal over Woutertje Pieterse schrijven ze dat er ‘veel verschil van mening [is] geweest’ over het autobiografische karakter van dit verhaal, maar dat Douwes Dekker toe had gegeven dat een ‘flink deel wel aan de werkelijkheid was ontleend.’ Voor dit zelfportret maken ze gebruik van zijn gepubliceerde werk en de brieven uit de *Volledige Werken*. De bundel bestaat uit drie delen: ‘Jeugdjaren’, ‘Landsdienaar, verzenmaker en verhalenverteller’ en ‘Naar Duitsland’. Voor lezers die Multatuli’s leven en werk onvoldoende kennen, is dit een goed uitgangspunt om er een overzicht van te krijgen. Wie denkt er voldoende van te weten, zal ongetwijfeld ook nog veel onbekende citaten vinden die hem ertoe aanzetten de *Volledige Werken* nog eens ter hand te nemen.

Ten slotte nog een paar woorden over het meest innovatieve boek uit het jubileumjaar. Dat wil zeggen: de meest verrassende tekst. Het betreft *Suske en Wiske. De halve Havelaar*, waarin ‘het hele verhaal over de redding van een meesterwerk!’ wordt verteld. Ik moet bekennen dat ik niet houd van de tekeningen en van de twee zelfingenomen, schreeuwerige en moralistische vrienden Suske en Wiske. Maar de tekst is knap, vooral voor lezers die de ontstaansgeschiedenis van *Max Havelaar* en de biografie van Douwes Dekker kennen. In dit album krijgt de lezer een andere versie van de ontstaansgeschiedenis gepresenteerd en blijkt onder meer dat Douwes Dekker zijn *Max Havelaar* in eerste instantie Piet Protest wilde noemen. Er zijn meer verschillen tussen de tekst in de strip en de werkelijkheid zoals die is overgeleverd. Ik wil niet beweren dat Van Guchts versie beter is – de werkelijkheid is niet gemakkelijk te overtreffen – maar door de vele toespelingen op die werkelijkheid had ik de strip niet willen missen. Zonder Suske en Wiske was *Max Havelaar* er niet geweest, leert

de lezer aan het slot van het album. Binnenkort zullen de eerste scholieren beweren dat Van Lennep nooit heeft bestaan en de publicatie van *Max Havelaar* aan Suske en Wiske te danken is. Ze hebben geen ongelijk – maar de waarheid staat in een ander boek.

Berlin

Jaap Grave

Hubert Roland: Leben und Werk von Friedrich Markus Huebner (1886–1964). Vom Expressionismus zur Gleichschaltung (= Studien zur Geschichte und Kultur Nordwesteuropas. Hrsg. von Horst Lademacher, Band 19). Münster/ New York / München / Berlin: Waxmann 2009, 216 S., €29.90

Wie zich met de geschiedenis van de politieke en culturele contacten tussen België, Duitsland, Frankrijk en Nederland bezighoudt, is de naam van de auteur, bemiddelaar, kunstcriticus, recensent en vertaler Friedrich Markus Huebner waarschijnlijk weleens tegengekomen. Germanisten kennen hem van zijn rol in het Duitse expressionisme, kunsthistorici van zijn vele contacten met kunstenaars in het interbellum, en historici en neerlandici van zijn vertalingen voor Kippenbergs Insel Verlag en zijn werkzaamheden voor de ‘Politische Abteilung’ in Brussel tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hij keerde na 1918 niet terug naar Duitsland maar verhuisde naar Nederland. Daar zette hij later zijn propagandistische werkzaamheden voort, nu in dienst van het nationaalsocialisme. Met zijn opportunisme is hij goed te vergelijken met André Jolles, die tijdens de Eerste Wereldoorlog tot hoogleraar in Gent werd benoemd en daarna hoogleraar Nederlands in Leipzig werd.

Dat zijn naam als literair auteur is vergeten, is gezien de kwaliteit van zijn werk niet verwonderlijk. Interessant blijft hij door zijn bemiddelende activiteiten. Huebner is al bijna vijftig jaar dood en het is opmerkelijk dat er lange tijd vrijwel geen en recentelijk een aantal artikelen over hem is verschenen: Marianne Vogel besteedde met ‘Middelaars en moderniteitsdiscoursen. Over *De vrouw van morgen* en de verhouding van Duitsland en Nederland in het interbellum’ (2003) aandacht aan een bundel essays die Huebner samenstelde. Walter Delabar publiceerde in 2004 en 2005 artikelen over Huebners recensies: ‘Holländische und Belgische Briefe. Zur Berichterstattung über die niederländische und flämische Literatur in der Zeitschrift “Das literarische Echo” / “Die Literatur”’ en ‘*Holländischer Brief und Deutsche letteren in den vreemde*. Albert Vigoleis Thelen als Vermittler zwischen Deutschland und den Niederlanden’. Ten slotte schreef Guillaume van Gemert in 2004 met ‘Das Niederlandebild in Friedrich Markus Huebners Romantrilogie *Im Lande der Windmühlen*’ over Huebners romans en een bijdrage met de titel ‘Symforasa im deutschen Gewand. Friedrich Markus Huebner als Timmermans-Übersetzer’ (2006).

In die artikelen komen verschillende elementen uit Huebners leven en werk ter sprake en het werd tijd voor een monografie waarin zijn uiteenlopende activiteiten in een kader werden geplaatst. Hubert Roland, die al diverse publicaties over de betrekkingen tussen Duitsland en België op zijn naam heeft staan, waagt een poging. Zijn monografie volgt Huebners leven chronologisch en bestaat uit zes hoofdstukken: ‘Jugendjahre und literarische Anfänge’, ‘Der Erste Weltkrieg’, ‘Nachkriegszeit und Internationalismus’, ‘Schriften zur Lebensdeutung’, ‘Die neuen Akzente der Gleichschaltung’ en ‘Die Kunst der Propaganda’. De studie wordt afgesloten met een uitgebreide bibliografie met onder meer Huebners vertalingen en de vertalingen van zijn werk.

Huebner, die in Heidelberg als romanist op het werk van Paul Bourget promoveerde, begon zijn literaire carrière in München waar hij in 1913–1914 bijdragen schreef voor tijdschriften als *Der Sturm*, *Die Aktion* en *März*. Zijn euforie over het uitbreken van de oorlog paste, aldus Roland, bij de vroege fase van het expressionisme. Verder beschouwt hij Huebners vitalisme en pathos als zijn eerste ‘ideologische Wende’, ‘deren Radikalität den Umständen des Ereignisses dem Geisteszustand seiner Generation entspricht’ (57). In juli 1915 werd Huebner ‘Hülfсарbeiter’ bij de ‘Politische Abteilung’ in Brussel, een populaire post voor veel schrijvende Duitsers omdat zij hier, op veilige afstand van het front, konden blijven publiceren. Huebner was werkzaam in de ‘Flamenpolitik’ en de ‘Kulturpropaganda’ en had daar volgens Roland geen contact met vertegenwoordigers van het expressionisme.

Na de Eerste Wereldoorlog ging Huebner naar Nederland waar hij naar een positie als bemiddelaar tussen Duitsland en Nederland streefde. Veel van zijn publicaties verschenen zowel in het Nederlands als in het Duits en dat verduidelijkt dat er een markt voor was en hij er in korte tijd in slaagde een netwerk op te bouwen. Nu propageerde hij het internationalisme en pleitte voor een nieuwe politieke utopie ‘eines Staatenkongresses und eines Weltparlaments’ (84). Hij was in deze periode actief op het gebied van literatuur en kunst (hij organiseerde tentoonstellingen, publiceerde over nieuwe schilderkunst, had contact met jonge schilders en introduceerde De Stijl in Duitsland) en schreef over populair-filosofische onderwerpen. Verder verscheen in deze jaren *Nichts ist ganz wahr* (1926), een toneelstuk over Eduard Douwes Dekker. Daarbij mag worden verwacht dat Huebner zich meer in Douwes Dekkers leven heeft verdiept dan Roland die de levensdata van de Nederlandse schrijver foutief uit een publicatie van Wilhelm Amman overneemt.

Het vierde hoofdstuk is gewijd aan Huebners publicaties op het gebied van ‘Lebensdeutung’. Het is een lastig te volgen hoofdstuk. Dat ligt allereerst aan Huebners wollige taalgebruik dat Roland nog eens versterkt. ‘Huebner’, schrijft hij bijvoorbeeld, ‘hat die Neigung, sich philosophische Ideen, die in der Luft hängen, unsystematisch anzueignen bzw. zu verzerren’ (158). In de ‘Schlußfolgerung’ is sprake van ‘manchmal schwer identifizierbaren Akzenten der philosophisch-geisteswissenschaftlichen Texte’ (190). Het ligt vervolgens ook aan Rolands oplossing, of beter: capitulatie. Hij citeert veel uit Huebners publicaties en parafraseert de zijns inziens belangrijkste ideeën maar slaagt er niet in diens opvattingen in een breder en duidelijker kader te plaatsen.

In 1933 volgt een nieuwe ‘Wende’ in Huebners carrière die Roland kort daarna als ‘Evolution’ aanduidt. In zijn publicaties uit het Derde Rijk vindt Roland een ‘Herabwürdigung der bürgerlichen Lebensanschauung, die den Menschen daran hindert, “sich mit dem Ungeheuerlichen, dem Entsetzlichen zu messen”’ (135). Roland worstelt hier nog met de vraag of Huebner een overtuigde nationaalsocialist of een opportunist was. Die vraag speelt bijvoorbeeld een rol bij Huebners antisemitische opmerkingen in de *Zeichensprache der Seele* (1933). Roland beschouwt ze als ‘rein opportunistische Strategie der Anpassung [...]’ en vervolgt, onduidelijk: ‘Sie [de Betrachtungen] werden künstlich konstruiert und in seine Gedankenführung eingeflochten’ (140). Verder meent hij te weten dat Huebner de karikatuur ‘des geldgierigen Juden auszuweichen versucht’ maar wil de antisemitische opmerkingen toch niet ‘verharmlosen’: ‘Auch dieser anscheinend “gemäßigter” Antisemitismus in einer Buchpublikation, die sich an ein in der Regel für brutale antisemitische Propaganda weniger empfänglicheres Publikum des Bildungsbürgertum richtet, hilft dem Fortschritt der nationalsozialistischen Ideologie und erfüllt in dieser Hinsicht eine wichtige Funktion’ (141f.). Of Huebner uit overtuiging of opportunisme antisemitische opvattingen in zijn publicaties heeft opge-

nomen, lijkt me niet zo belangrijk. Feit is dat hij ervoor heeft gekozen ze op te nemen en bijdragen van opportunisten zijn voor het slagen van een ideologie misschien wel van grotere betekenis dan bijdragen van auteurs die uit overtuiging handelen.

Verder beschrijft Roland Huebners Nederlandse trilogie: *Satan im Tulpenfeld* (1935), *Sterne über Amsterdam* (1939) en *Wann war gestern?* (1940). Het zijn triviale romans waarin ook het nationaalsocialisme voorkomt. Roland vat de inhoud uitgebreid samen en zijn uiteindelijke oordeel is negatief: 'Wieder findet Huebner Gefallen daran, von den elementarsten Stereotypen, wie von schematisierten körperlichen Eigenschaften Gebrauch zu machen' (159). De Nederlandse overheid moet in Huebners publicaties tot 1938 toch positieve kwaliteiten hebben gezien want in dat jaar kreeg hij een koninklijke onderscheiding.

In het laatste hoofdstuk komen Huebners werkzaamheden in en na de Tweede Wereldoorlog ter sprake. Tijdens de oorlog bestreed hij de 'entartete Kunst (in tegenstelling tot zijn eerdere opvattingen) en was tot 1941 in dienst van het 'Sonderreferat für Kulturaustausch'. Hij publiceerde een studie over Hieronymus Bosch, hield daarover lezingen in Duitsland en schreef het toneelstuk *Casanova in Amsterdam* (Hella Haasse speelde mee tijdens de opvoering in Amsterdam). Na de oorlog bleef hij in Nederland en was in 1949 opnieuw correspondent voor een Duitse krant. Hoewel er met een onderzoek naar zijn collaboratie werd begonnen, leidde dit niet tot een proces.

Roland maakt in de inleiding al duidelijk dat hij heeft getwijfeld of hij een monografie aan Huebner moest wijden, 'einen durchschnittlichen Schriftsteller, der die bewußte Entscheidung traf, seine Kompetenzen in den Dienst des Nationalsozialismus zu stellen, und dies obwohl er sich im niederländischen "Exil" für das Lager der Opponenten hätte entscheiden können [...]' (21f.). Hoewel hij 'Exil' tussen aanhalingstekens plaatst, is het in samenhang met Huebner een ongelukkig begrip. Huebner had Duitsland vrijwillig verlaten en zijn situatie is niet te vergelijken met die van mensen die werden gedwongen hun geboorteland te verlaten. Zijn conclusie luidt dat het in zijn monografie gaat om het werk van een 'gewöhnlichen Schriftstellers, der sich mit seinem vielfältigen Schriften im künstlerischen und intellektuellen Leben in Deutschland und in Europa in der bewegten Zeit 1910–1940 durchzusetzen versuchte, mit allen Mitteln nach materieller und symbolischer Anerkennung strebte. Sein Problem bestand in den zahlreichen Krisen- und Umbruchsituationen, die er und seine Epoche durchmachten und die von ihm eine ständige Anpassungsfähigkeit verlangten' (191). Verder is hij van mening dat Huebner via 'Blut und Boden-Ideologie an der nationalsozialistischen Propaganda' heeft deelgenomen en een 'etablierter Vertreter der herrschenden Ideologie' was.

Een studie over een doorsnee schrijver en publicist kan interessant zijn door te beschrijven welke keuzes hij heeft kunnen maken, heeft gemaakt en welke overeenkomsten en verschillen hij heeft met mensen die in soortgelijke omstandigheden verkeren. Roland blijft zich mijns inziens te sterk op Huebner als individu concentreren en hij maakt moeilijk te begrijpen keuzes. Voor de periode tot halverwege de jaren twintig maakt hij bijvoorbeeld gebruik van Huebners autobiografische, niet uitgegeven roman *Die Mütter des Daniel Gruber*. Hij problematiseert met behulp van elementen uit de verteltheorie, de theorie over de autobiografie en Philippe Lejeunes opvattingen over het autobiografische pact weliswaar het genre van de autobiografie om in de daaropvolgende hoofdstukken de roman als niet-fictionele tekst te lezen. Toch heeft hij voldoende redenen om aan de 'Vertrauenswürdigkeit' van Huebners herinneringen te twijfelen. Daarom beschouwt hij alleen die informatie uit de roman als betrouwbaar die overeenkomt met ander materiaal uit de nalatenschap of literatuurhistorische

bronnen. Waarbij vervolgens de vraag rijst waarom het noodzakelijk is de roman als bron voor de beschrijving van Huebners leven te gebruiken. Verder neemt hij in het bijzonder in de eerste hoofdstukken veel basiskennis op uit lexica en literatuurwetenschappelijke naslagwerken, geeft hij definities van genres en legt verschillen tussen stromingen uit – kennis die voor de doelgroep van zijn studie naar verwachting overbodig is en niet bijdraagt aan een verheldering van Huebners activiteiten. De onduidelijkheid wordt versterkt door Rolands taalgebruik: zijn Duits is af en toe eigenzinnig en niet alle zinsconstructies zijn goed te volgen. Dat ligt er vermoedelijk ook aan dat er geen of nauwelijks redactie is gedaan. Dat leidt tot storende tikfouten, onlogische zinsconstructies en foutieve informatie (Huebner zou in 1922 een publicatie hebben opgedragen aan Maria Tak van Poortvliet, de vrouwelijke minister van Binnenlandse Zaken in Nederland – Roland heeft kennelijk geen antenne die hem voor dergelijke fouten waarschuwt –, ik noemde eerder al de levensdata van Multatuli). Het grootste probleem is dat hij heeft nagelaten Huebners activiteiten in een kader te plaatsen en met activiteiten van anderen te vergelijken. Dat zou mede, gezien Huebners weinig interessante publicaties, zinvol zijn geweest. In de ‘Schlußfolgerung’ gebruikt hij weliswaar de begrippen ‘intellectueel veld’ en ‘literaire wereld’, en karakteriseert Huebner uiteindelijk als ‘etablierten Vertreter der herrschenden Ideologie’ maar dit veld, deze wereld en ideologie heeft hij in zijn studie nauwelijks beschreven en hij heeft Huebner er niet in geplaatst. Zijn monografie, schrijft hij, is een ‘individuelle Fallstudie’ und ‘eine Art ideen- und literaturgeschichtliche Skizze “von unten” für die Periode 1910–1945’. Het ‘von unten’ lijkt me essentieel. Een kader – of dat nu Bourdieus’ veldtheorie of Luhmanns systeemtheorie was geweest – had de monografie niet alleen een ‘unten’ maar ook een ‘oben’ kunnen geven.

Berlin

Jaap Grave

Jörg Engelbrecht / Simone Frank / Christian Krumm / Holger Schmenk (Hrsg.): Rhein-Maas. Studien zur Geschichte, Sprache und Kultur. 1. Jahrgang, Band 1. Duisburg: Universitätsverlag Rhein-Ruhr 2010. 302 S., €29,50.

Eine neue Zeitschrift! Interdisziplinär ausgerichtet und grenz- und sprachgrenzüberschreitend angelegt – die erste Nummer dieser neuen Zeitschrift gilt es zu besprechen. Ihr Titel – „Rhein-Maas“ – sowie die auf der vorderen Umschlagseite unterlegte Kartenskizze, die das Gebiet zwischen Mittelrhein und belgisch-niederländischer Nordseeküste zeigt, weisen auf den ins Auge gefassten Raum hin, der Untertitel – „Studien zur Geschichte, Sprache und Kultur“ – auf die Vielfalt der Fragestellungen und Disziplinen, die hier zusammengeführt werden.

Der erste Band („1. Jahrgang 2010, Band 1“) enthält in der Rubrik „Aufsätze“ sechs Beiträge (S. 17–195), gefolgt von zwei Berichten „Aus den Museen“ (S. 199–215). Die dritte, wiederum sechs (kürzere) Beiträge umfassende Rubrik ist „Forum“ überschrieben (S. 219–272), auf das schließlich (insgesamt 14) Rezensionen folgen (S. 273–300).

Herausgegeben wird „Rhein-Maas“ durch das in Duisburg ansässige Institut für niederrheinische Kulturgeschichte und Regionalentwicklung (InKuR), in persona durch Jörg Engelbrecht, Simone Frank, Christian Krumm und Holger Schmenk. In ihrem Vorwort (S. 13/14) umreißen sie das Programm, das „die gesamte Breite der Arbeit des InKuR“ reflektieren solle (S. 13). Die Zeitschrift will nicht zuletzt auch die Lehrer und Lehrerinnen der Region erreichen, an die sich gerade die Rubrik „Forum“ mit ihren Projektbeschreibungen und Unterrichtshilfe richtet. Die sechs hier im ers-

ten Band veröffentlichten Beiträge wenden sich vor allem an Lehrkräfte des Faches Geschichte. Aber diese Rubrik böte sich natürlich auch für Lehrer und Lehrerinnen des Faches Niederländisch an.

Im Auftaktband der neuen Zeitschrift dominiert die Geschichtswissenschaft. Als Beispiele seien Themen wie „Die Metzger Reiterstatuette als Memoriabild“ (S. 17–46, von Caroline Horch), „'... nachsetzen bis zur Vernichtung': Verhaftungswelle und Gewalt gegen politische Gegner im Frühjahr 1933 in Düsseldorf“ (S. 167–195, von Bastian Fleermann) oder „Karl der Große aus regionalgeschichtlicher Perspektive: Quellen für den Geschichtsunterricht“ (S. 233–245, von Nicole Schmenk) genannt.). Für die NN-Leser und -Leserinnen besonders interessant dürfte der Beitrag von Guillaume van Gemert sein („Der Emmericher Historiograph Everhard Wassenberg und seine ‚Aurifodina‘ (1672): Ein Appell an das Reich zur Solidarität mit den bedrängten Niederlanden“, S. 65–121), wird hier doch die Mehrsprachigkeit eines gebürtigen „Niederrheiners“ im 17. Jahrhundert sehr schön fassbar. Ab dem zweiten Band, so ist im Vorwort zu lesen, soll jeweils ein „Schwerpunktthema“ (S. 14) im Vordergrund stehen.

Niederländisch und Deutsch sind die beiden „gleichberechtigte[n] Publikationssprachen“ (S. 13), für die sich Herausgeberin und Herausgeber im Sinne des grenzüberschreitenden Ansatzes des InKuR entscheiden haben. Niederländischsprachig im diesem ersten Band ist einer der Beiträge im „Forum“ sowie zwei der Rezensionen. Zu allen Aufsätzen gehört überdies ein niederländischer Abstract.

Die vom damaligen Bonner Amt für rheinische Landeskunde (dem heutigen LVR-Institut für Landeskunde und Regionalgeschichte) zwischen 1985 und 2004 herausgegebene, ebenfalls auf Themen beiderseits der Staatsgrenze bedachte Zeitschrift „Volkskultur an Rhein und Maas“ hatte immer mal wieder einen Beitrag in niederländischer Sprache. Forciert wurde eine (vielleicht sogar ausgewogene) Beidsprachigkeit damals letztlich nicht, weil die Leserschaft der Zeitschrift in ihrer großen Mehrheit das Niederländische doch nicht beherrschte. Stattdessen hat man dort dann versucht, durch eine entsprechende Themenwahl den Beziehern der Zeitschrift die Landeskunde und Lebenswelt der Menschen jenseits der Grenze immerhin nahe zu bringen. – Warum diese Bemerkung? Dem Rezensenten erscheint es keineswegs ausgemacht, dass sich die Erfolgsaussichten der Zeitschrift „Rhein-Maas“ mit dem Erreichen einer tendenziell gleichberechtigten Zweisprachigkeit per se erhöhen werden. Dazu müssten nämlich Zielgruppen ausgemacht und erreicht werden, die an der deutschen Seite des Niederländischen hinreichend mächtig sind und die in den Niederlanden problemlos Deutsch lesen können. Vielleicht wird man sich letztlich dann doch für die in diesem ersten Band gewählte, eher symbolische Berücksichtigung des Niederländischen als Publikationssprache entscheiden.

Unbedingt zustimmen wird man dem im Vorwort formulierten Wunsch der Redaktion, dass „die Zeitschrift auch und gerade dem Nachwuchs ein Forum bieten [solle], seine Forschungsergebnisse einer interessierten Öffentlichkeit zu präsentieren“ (S. 13). Der Herausgeberin und den Herausgebern ist zu wünschen, dass möglichst viele Nachwuchsforscher aus allen hier in Betracht kommenden Disziplinen, ob sie nun in Duisburg-Essen oder Nimwegen, in Düsseldorf oder Maastricht ihre akademische Heimat haben, den Reizen des Publizierens in einer grenzüberschreitenden Zeitschrift erliegen mögen.

Bonn

Georg Cornelissen